

Tajemství a výklad pohádek

Velké dědictví duše

Jana Šintáková Michalíková

TAJEMSTVÍ A VÝKLAD POHÁDEK

VELKÉ DĚDICTVÍ DUŠE

Jana Šintáková Michalicová

MOTTO

„Jednoho dne budete dost staří na to, abyste znovu začali číst pohádky...“

CLIVE STAPLES LEWIS

VĚNOVÁNÍ

Tuto knihu věnuji svému synovi Honzovi a všem nadšeným milovníkům pohádek, mýtů, pověstí, bájí a jiných příběhů.

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych poděkovat své rodině: svému muži za pomoc, podporu a prostor pro psaní, a svému synu Honzovi za trpělivost. Dále děkuji C. G. Jungovi za jeho hluboký vhled do psychiky. Také jsem vděčna vyšší moudrosti za dar psaní, inspiraci a vedení při této práci.

V neposlední řadě děkuji vydavateli za realizaci mé knihy.

ÚVOD

Tato kniha se zabývá psychologickým výkladem příběhů, pocházejících z ústního vyprávění a tradic. Symbolické příběhy, vedle svého obecně známého a tradičního významu, skrývají také hlubší poselství, které bych chtěla v knize přiblížit. Zaměřuji se na odkrytí životní moudrosti příběhu, dále na praktickou aplikaci archetypů a konečně na interpretaci – prostřednictvím jungovské archetypální psychologie, gnostické i východní filozofie, alchymie, religionistiky a zároveň ve světle sefirotického stromu života. Okrajově se dotknu i symbolů. Propojuji různé tradice, protože archetypy a mýty jsou univerzální a prolínají se napříč kulturami. Uvedené duchovní a myšlenkové proudy navracím k jejich společnému prameni – univerzální moudrosti, jak ji chápe perenní filozofie.

V první kapitole nabízím k výkladu americký Vánoční příběh **Jak Grinch ukradl Vánoce**. Druhé v pořadí rozebírám filmové drama **Třetí princ**, inspirované dílem K. J. Erbena, které je z hlediska výkladu ojedinělé. Pokračuji analýzou komediální pohádky **Tři veteráni** z knihy Fimfárum Jana Wericha, jenž zobrazuje nevydařený příběh individuace. Následně se věnuji adaptacím na motivy české lidové slovesnosti: **Honza málem králem**, **S čerty nejsou žerty**, **O statečném kováři**, **Princ Bajaja**, **O princezně Jasněnce a létajícím ševci**. Výklad pohádek uzavírám ruskou lidovou pohádkou

Mrazík. Do své analýzy jsem jako symbolický vrchol či bonus zahrnula i posvátný mýtus všech mýtů o narození Páně pod názvem **Vánoční příběh.** Hranice mezi pohádkou a mýtem bývá tenká – oba plní podobnou funkci: léčí a otevírají cestu duše.

Ačkoliv psychologický výklad těchto příběhů dosud nebyl předložen, kromě mnou nabízené interpretace lze uvážit i jiné, stejně případné výklady – neboť v pohádce, jakožto uměleckém díle, si každý najde to své. Pohádky nehodnotí, pouze ukazují výjevy různých situací, vztahů a konfliktů, na jejichž základě si pozorný pozorovatel může vytvořit vlastní názor. Mým cílem je čtenáře provést touto symbolickou krajinou, aby odhalil hloubku poselství, které nám tyto příběhy nabízejí, a porozuměl, jak pohádky odrážejí psychologické a duchovní procesy člověka.

Co činí mou knihu jedinečnou? Mezi nejčastěji užívané přístupy k výkladu pohádek patří: psychoanalytický (Freud, Bettelheim), jungovský (von Franz, Neumann), strukturalistický (Propp), folkloristický nebo kulturně antropologický. Čerpám z výše zmíněných tradic, ale zároveň je překračuji. Metodicky propojuji pohádku jako archetypální narativ s **kabalistickým stromem života**. Ilán je duchovně-psychologický systém vývoje duše, pocházející z židovské mystické tradice, jenž je paralelou k Jungovu individuálnímu procesu. Můj přístup není jednostranný, ale komplexní a zároveň transdisciplinární – propojuji psychologii,

mytologii, religionistiku a mystiku. Tvořím tak nový most mezi archetypálními příběhy a duchovními mapami lidské psýché.

Čím se jako autorka odlišuji a vymezuji? Mezi nejvýznamnější průkopníky psychologického výkladu pohádek patří Bruno Bettelheim, zastánce freudovského přístupu, a Marie-Louise von Franz, dlouholetá spolupracovnice C. G. Junga. U pana Bettelheima vnímám určitou jednostrannost v podřízení interpretace freudovské sexuální teorii, ačkoliv sám byl otevřenější pluralitě výkladů. Pojetí von Franz působí méně otevřeně vůči alternativním rámcům a místy může vyznívat dogmatictěji.

Jung dokázal propojit kolektivní a individuální rovinu v procesu individuace, avšak přístup von Franz se jeví být soustředěn především na kolektivní rovinu výkladu – klade důraz na kolektivní nevědomí a tvrdí, že pohádky jsou destilovanou esencí kolektivní psýché, jejichž obsah je obecně platný pro celé lidstvo. Existují příklady, kde se individuální rovina projevuje výrazněji, proto pokud bychom pohádku četli výhradně z kolektivní perspektivy, osobní *Stín* a proces individuace by ustoupili do pozadí. Už samotné pojetí pohádky jako obrazu individuačního procesu umožňuje její čtení z individuálního hlediska. Po vzoru Roberta Moore více pracuji s jungovskou psychologií z hlediska individuální psýché. Zabývám se pohádkou, jež obsahuje vývojovou linku hrdiny, z hlediska individuální transformace. Campbellův monomýtus ostatně dokazuje, že

kolektivní psýché se vždy manifestuje individuálně – v postavě hrdiny. Proto lze pohádky vnímat nejen jako kolektivní vzorce platné pro lidstvo obecně, ale i jako osobní materiál, který oslovuje jednotlivce.

Kategorizace von Franz na „nejčistší“ a „nejprimitivnější“ pohádky, které upřednostňuje, vyznívá jako ochrana určitého výkladového rámce před jinými interpretacemi. Upřednostněním „primitivní“ pohádky ve smyslu původní dochází k romantizaci archaického stavu vědomí, který sice může být blízký přírodě, ale zároveň je nevědomý, nerozlišený, žijící v úroboru. To je i důvod, proč analyzuji naše současné strukturovanější a komplexnější pohádky, reflektující vyšší stupeň vědomí. Přistupuji k výkladu ne podle měřítek „čistoty“ nebo „primitivity“, ale podle míry symbolické hloubky, dynamiky archetypů a transformačního účinku.

Příběhy s tématy mezilidských vztahů považuje za pouhé „vztahovky“. S tímto názorem se neztotožňuji, což dokládá tato kniha. Ukazuji, že i novější a autorské pohádky obsahují archetypální struktury – a tedy mohou být pro současného čtenáře psychologicky ještě živější.

Zatímco von Franz preferuje fenomenologicko-narativní přístup, který pohádku prožívá, asociuje, nechává působit symboly, můj výklad je více systematizující a strukturální, zaměřený na vzorce a

zákonitosti archetypální dynamiky. Vytvářím struktury, třídím, vyvozují principy a vztahy, vymezují osy, cesty, polarity i vývojové linie. Von Franz sleduje objasnění symbolů, které jsou často mnohovýznamové a zahrnují i ambivalentní významy, lišící se dle kulturního, historického i náboženského kontextu, což může být pro mnohé čtenáře vyčerpávající.

Spektrum archetypů von Franz je redukované na několik základních, především *Anima*, *Animus* a *Stín*, mně jde o širší uchopení archetypálního světa. V knize archetypy nejen teoreticky vykládám, ale také je nechávám zaznít v asociacích, prožitku a v jejich vazbě k běžnému životu. Von Franz používá pro vyjádření *Bytostného Já* duální model (např. vědomí vs. nevědomí), který je dle názoru Junga příliš úzký na vyjádření plnosti lidské psyché. Proto dávám přednost pluralitnímu modelu (unárnímu, duálnímu, tripartitnímu, kvaternitnímu). Přestože Jung sám pokládal *Kvaternitu* za nejúplnější obraz celku, von Franz ji ve svých pohádkových analýzách téměř nevyužívá jako systematický rámec. Pro mé interpretace je *Kvaternita* naprosto stěžejní. *Bytostné Já* je komplexní archetyp a její výklad postavy krále jako symbolu *Bytostného Já* je příliš reduktivní, není-li současně řečeno, že jde jen o jeden aspekt nebo fázi vývoje. V pohádkách přestarlý a patriarchální král bez královny je často jednostranný obraz, je jen jeden pól – často vědomí, ratio, nebo starý řád, nikoliv plný obraz *Bytostného Já*. Zato dvojice král a královna

dohromady v posvátném svazku hieros gamos, což je sjednocení protikladů (Jungovo coniunctio oppositorum), už dávají smysl více.

Podle von Franz mají pohádky svůj původ v legendách, které vycházejí z reálných událostí – historických či místních, což je dnes považováno za spekulativní.

Celkově lze říci, že von Franz byla klasická jungiánka, jejíž důraz na kolektivní nevědomí a fenomenologii otevřel cestu k hlubšímu prožitku symbolů. Ačkoliv von Franz neměla lékařské vzdělání, byla jednou z Jungových laických¹ žáků, mimořádně hlubokou znalkyní duše. Stejně jako Jung či Freud se domnívám, že hlubinné porozumění duši nemusí nutně vycházet z akademických institucí, ale z osobní zkušenosti, intuice a celoživotního pozorování lidské psyché. Za analytiky jsou považováni všichni, kdo se zabývají některou z jejích forem: terapeuti, duchovní, šamani a mnozí ostatní.

V textu ponechávám latinské tvary (Animus, Anima) ve skloňování tradičně užívaném v překladech Junga či von Franz, tedy v jungovské (latinizující) podobě, a to zcela záměrně — jako výraz úcty k jejich archetypální povaze. Tento způsob se vyskytuje v českých překladech už od 60.–90. let a dodnes se drží v odborném diskurzu, který cítí „posvátný“ odstup latinských pojmů.

¹ SIGMUND FREUD – Die Frage der Laienanalyse (1926)

Přeji Vám, milý čtenáři, aby Vám tato kniha přinesla nejen poznání, ale i radost z objevování skrytých významů a cest duše.

V Praze, říjen 2025

Jana Šintáková Michalicová

METODOLOGICKÝ RÁMEC

Abychom mohli hlouběji porozumět vybraným pohádkám a jejich psychologickým významům, je nejprve třeba představit základní pojmy a koncepty, které tvoří teoretický základ tohoto výkladu. Nabízený metodologický rámec poskytuje přehled klíčových archetypálních a jungovských termínů, jež budou v průběhu knihy užívány. Pochopení těchto pojmů usnadní nejen orientaci v textu, ale i hlubší vhled do symboliky a psychiky lidské zkušenosti, kterou pohádky a mýty zrcadlí. Teoretickou část je možné podle potřeby přeskočit a vrátit se k ní kdykoli později.

Archetyp – základní vzorec, univerzální psychický obraz či motiv, který se opakovaně objevuje v lidské psýché napříč kulturami i historií (např. *Matka, Hrdina, Stín, Animus, Anima*). Patří do oblasti kolektivního nevědomí, což znamená, že nepřichází z osobní zkušenosti, ale je jakousi „dědičnou“ psychickou strukturou sdílenou lidmi. Může se dostávat i do vědomí, např. skrze pohádky, sny, umění nebo nečekaným vpádem z nevědomí. Vědomě se s archetypy pracuje v psychoterapii, ve spiritualitě či v kreativní tvorbě tak, že je lze rozpoznávat, zaujímat k nim postoj, integrovat či transformovat.

Naproti tomu archetypová postava představuje konkrétní narativní projev archetypu v příběhu, v kultuře nebo v individuální zkušenosti: *Hrdina* (Odysseus, Artuš, Superman), *Moudrý stařec* (Merlin, Gandalf,

Yoda), *Stín* (Drákula, Darth Vader, Joker), *Velká matka* (Bohyně Gaia, Panna Marie, pohádková macecha). Mezi základní archetypy patří *Anima* (ženský princip v nevědomí muže), *Animus* (mužský princip v nevědomí ženy), *Stín* (nepřijaté a potlačené obsahy v nevědomí) a *Bytostné Já*, které představuje centrum a cíl psychické individuace. Individuační proces je cesta do vlastního nitra, k vlastní duši (psýché) a k vědomému vztahu k nevědomí. Jung uváděl, že nejhlubší a nejdůležitější setkání je „setkání se sebou samým“. To znamená, že pramen moudrosti a vedení je uvnitř jednotlivce – nikoli v autoritách.

V pohádkách vystupují maskulinní archetypy, které Robert Moore pojmenoval: *Kouzelník*, *Milovník*, *Válečník* a *Král*². Tyto obrazy lze vnímat jako přeznačení čtyř základních principů, které v této knize nazývám: *Infimum malum*, *Éros*, *Logos* a *Summum bonum*. Analogicky lze odvodit i jejich femininní protějšky: *Stařena*, *Milenka*, *Matka* a *Panna*, jež korespondují s mužskými archetypy a vznikly převedením do ženského rodu. Použití řecko-latinského označení pro čtyři základní principy *Kvaternity* umocňuje jejich výmluvnost, neutrálnost z hlediska rodu a tedy i univerzálnost.

Archetypy nejsou statické – mění se, zrcadlí, prolínají podle situace a vstupují do konstelací, v nichž si pohádkové postavy vzájemně plní

² MOORE, ROBERT– GILLETTE, DOUGLAS: Král, Válečník, Kouzelník, Milovník. Čtyři mužské archetypy

role pomocníků a doplňků s cílem podpořit vývoj hrdiny. Každý archetyp je ambivalentní – má dva stínové póly: aktivní a pasivní (např. Panna Marie i Baba Jaga jsou obě zástupkyně *Velké Matky*, ale jedna v světelném a druhá v stinném pólu). Mezi dvěma neslučitelnými póly hrdina hledá třetí řešení – zralý střed, Jungovo coniunctio, Buddhovu zlatou střední cestu, která překračuje dualitu světla a tmy. Tuto trojpolární strukturu archetypů rozpracoval jungiánský analytik Robert Moore ve své knize. Například nad archetypem *Tyrana* a *Slabocha* vystupuje zralý *Král* ve své plnosti; nad *Sadistou* a *Masochistou* se tyčí archetyp pravého *Válečníka*; nad bipolárně stínovými podarchetypy *Manipulátora* a *Nevíňátka* září *Kouzelník*; *Milovník* ve své plnosti stojí nad bipolárně stínovými podarchetypy *Casanovy* a *Impotentního milovníka*. Zatímco stínové extrémy vedou k rozkladu a stagnaci, zralý archetyp představuje syntézu – a transcendentní třetí možnost.

Integrace – Jung vycházel z předpokladu, že psyché je „energetický systém“. Je-li část osobnosti odštěpena (např. *Stín*, komplex, trauma), vyčleněná část se projevuje skrze symptomy, sny, afekty, tělesné projevy. Integrace znamená, že tato energie se navrácí do celku a stává se znovu dostupnou vědomí. Pocitově to může působit jako „návrat síly“, uvolnění, rozšíření prostoru v sobě. Navíc je třeba porozumět významu toho obsahu – skrze uvědomění, symbolickou práci (např. s pohádkami, mýty, sny), pojmenování a změnu vzorců chování.

Integrace se naplňuje teprve tehdy, když se projeví i v každodenním životě. Jung zdůrazňoval, že integrace není jen intelektuální, ani jen emocionálně-energetická, ale celostní – dotýká se psyché, těla i ducha.

Stín – v jungovské psychologii je tou částí osobnosti, která obsahuje potlačené, nevědomé nebo tabuizované aspekty ega – tedy vše, co člověk nechce (nebo nemůže) vědomě přijmout jako součást sebe sama. *Stín* – to, co nevědomě potlačujeme – může být negativní povahy (hněv, závist, krutost, touha po moci), ale i pozitivní povahy, tedy živoucí, tvořivé, vitální (touha po svobodě, kreativita, sexualita, odvaha). Kdo *Stín* ignoruje nebo popírá, je jím ovládnut z nevědomí (například formou projekce na druhé – „*zlo je všude kolem, jen ne ve mně*“). Ale ten, kdo *Stín* vědomě zpracovává, ten jej integruje, a tím i roste. V psychopatologii se *Stín* může projevovat v různých formách, např. jako potlačené agresivní sklony, nevědomé chování nebo skrytá přání, v některých případech může vést k osobním krizím nebo dokonce k psychotickým projevům. Např. žena s vtíravou představou, že by mohla ublížit vlastnímu dítěti, není vražedná, ale její mateřská *Persona* je tak silná a čistá, že jakákoli agrese je pro ni nepřipustná – tudíž odštěpena do *Stínu*, který se vrací – ve formě myšlenek nebo fantazií. U morálně silných lidí bývá jejich *Stín* nejsilnější, mnohdy v podobě nemoci. Integrace *Stínu* neznamena destruktivní chování, naopak, spíše znalost své schopnosti být zlý a

vědomé zpracování temných aspektů psychiky. Kdo si je plně vědom temnoty, jejím destruktivním účinkům se vyhne, a *Stín* využije jako potenciál, tvořivost, energii, sílu a negativitu dokáže zpracovat, i tu svou i tu cizí. Při integraci *Stínu* namísto jeho popírání postačuje dialog se *Stínem* ve formě zvědomění impulsu bez nutnosti konkrétní činy vykonat, např. psát detektivní romány s kriminální tematikou, svěřit se v terapii nebo ztvárnit obrazovou či jinou formou.

V mýtech a pohádkách se setkání se *Stínem* zobrazuje jako střet s temnou postavou stejného pohlaví – nepřítelem, příšerou či překážkou, kterou je třeba překonat. Postava opačného pohlaví pak ztělesňuje *Animu* či *Animuse*. *Stín* se týká obou pohlaví a jeho neintegrováný projev může narušit psychickou rovnováhu, pokud integrace nenastane. Analogií může být nesprávně zapojená elektro-součástka, která způsobuje zkrat, zatímco správné zapojení umožní funkční průběh – podobně správná integrace archetypu přispívá k psychické rovnováze a vnitřní stabilitě. Jungovský pojem „integrace“ nepředstavuje upřednostnění jednoho pólu nad druhým, ale lze jej chápat jako propojení dvou pólů do vztahu, který umožňuje vznik syntézy (*coniunctio oppositorum*), jež podporuje vyvážený a funkční psychický celek. V pohádkách hrdina hledá lék pro nemocného otce, krále či princeznu jako ono třetí řešení v procesu zdraví–nemoc–léčba (*rubedo*, zlato, elixír). Proces integrace může být podporován i prostřednictvím léčebných prostředků či jiných

terapeutických intervencí, které usnadňují rovnováhu mezi zdravím a nemocí.

Podle von Franz není žena od svého *Stínu* oddělena v takové míře jako muž – spíše s ním bývá ztotožněná nebo posedlá, zatímco mužův *Stín* se častěji objektivuje navenek: vidí ho v jiných mužích, v rivalovi, v nepříteli. Neindividuovaní lidé nemívají *Stín* integrovaný ve vědomí, ale stává se součástí jejich identity, která není eticky zpracovaná, a proto neprospívá sobě ani okolí. Zatímco zlí lidé *Stín* nosí jako zbroj a dávají jej okázale na odiv, hodní lidé mívají největší *Stín* – potlačené impulzy ve formě zlosti, výčitek, touhy po prosazení – ne proto, že by byli zlí, ale protože *Stín* je potlačený, neprojevený, odštěpený. *Stín* skrytý pod vrstvou morální integrity a snahy o dobré chování se projevuje nemocí ve chvílích oslabení nebo nevědomými chybami, které si lidé vyčítají, protože nejsou „tak dobří, jak by měli být“.

Stín nachází cestu k projevu skrze obsese, přerážení (freudovské labyrinty), tiky či neurotické symptomy. Pokud se však jedinec na cestě individuace odváží se *Stínem* setkat, začne jej vědomě integrovat, může dosáhnout hlubší celistvosti. Jung uvádí, že člověk má konat i trochu toho špatného, ale von Franz upřesňuje, že v rámci integrace *Stínu* by měly být zpracovány pouze dětské poklesky, slabosti a zlovyky. Von Franz dále uvádí, že v běžné psychoterapeutické praxi se *Stín* často projevuje jako infantilní nebo neurotický komplex,

protože lidé často vnímají *Stín* ve formě nezpracovaných dětských nebo nezralých aspektů své osobnosti. Jungovi nelze upřít pravdu v tom, že nikdo se nemůže stát osvíceným tím, že si představuje světelné postavy, ale tím, že se učiní vědomým temnoty. Skrze dialog s tímto archetypem lze integrovat svůj vlastní, individuální *Stín*. Není vhodné nést cizí (projektovaný) *Stín* – osoby neschopny sebereflexe promítají svůj *Stín* na svou oběť.

Zlo nerovná se *Stín*. Smyslem *Stínu* není propadnout mu nebo hrát ďábla druhým bez pozvání, ani používat *Stín* jako alibi pro trestné či eticky závadné činy. Takové pojetí ukazuje na nepochopení významu integrace tohoto archetypu. V oblasti duchovního diskurzu je to velmi rozšířený klam, z něž vyplývá nezdravý vztah s temnotou a identifikace se *Stínem*. Omlouvá-li kdo své destruktivní jednání tím, že šlo o jeho *Stín* nebo že zprostředkovává *Stín* druhým, páchá vědomé zlo a zneužívá jazyk psychologie k obraně vlastního ega. Jde o temnou fúzi Ega a *Stínu*, kdy Ego převzalo prvky *Stínu*, ale odmítá vinit samo sebe – člověk se nevyvíjí, ale regreseje do temného pseudoduševna. Jung věřil, že individuace není „cesta nad morálku“, nýbrž že etický vývoj je její nedílnou součástí. Ale člověk obecně je hříšný, může se tedy individuuovat, i když není svatý? Absolutně ano. Individuace neznamená morální dokonalost, ale autenticitu, sebereflexi, schopnost integrace, zodpovědnost. To není manipulační strategie „Útoč, nikdy nepřiznej chybu!“ Reakce *Stínu* bývá obranná,

výsměšná, útočná nebo zraňující. Skutečná integrace *Stínu* obnáší: přiznání vlastní temnoty, převzetí odpovědnosti za její účinky a práce na vědomé transformaci destruktivní energie do tvořivého potenciálu. Domněle bezúhonní lidé přesvědčení o své dokonalosti žijí svou *Personu*, ale svůj *Stín* projektují na druhé, zatímco na druhém konci škály lidé nelitují svých trestných činů. Dodám, že *Stín* rodové linie je neintegrováný, potlačený, často démonický komplex, který se vynořuje v dalších generacích, dokud není vědomě uchopen a integrován.

Hieros gamos (posvátný svazek) – pojem původně ze starověkých mýtů, náboženství, rituální praxe (mezopotámské, řecké, egyptské aj.). Označuje mytickou, rituální nebo symbolickou svatbu božského páru: Boha a Bohyně (např. Zeus a Héra, Inanna a Dumuzi, Šiva a Párvatí), v alchymii Slunce a Luny či síry a rtuti, v archetypální rovině *Animuse* a *Animy*, v pohádkách krále a královny. V transcendentním významu jde o sjednocení vědomí a nevědomí, v křesťansko-gnostickém kontextu pak jde o svatbu mezi Kristem a jeho nevěstou. Koncept představuje obraz sjednocení polarit mužského a ženského principu v jednotu. Bývá zárukou kosmické rovnováhy, plodnosti, obnovy světa. Funguje jako rituální předobraz harmonie mezi člověkem a světem. Objevuje se v různých kulturách a náboženstvích, obvykle v souvislosti s mýty o stvoření, plodnosti nebo kosmické rovnováze. Zobrazuje se v obrazech svatby, mileneckého spojení či

vztahu. Hieros gamos je „archetypická forma“ coniunctio – více obrazná, rituální a symbolická, zatímco v psychologickém smyslu označuje proces integrace obsahu nevědomí do vědomí.

Coniunctio oppositorum (sjednocení protikladů) – původně alchymický pojem převzatý Jungem. Označuje psychický proces integrace vnitřních psychických aspektů, jimiž jsou ve fázi duality: např. vědomí a nevědomí, *Stín* a ego, duch a tělo, *Animus* a *Anima*, jenž ústí v individuaci. Rovněž symbolizuje transformaci: spojením dvou odlišných principů vzniká nová kvalita. Coniunctio není omezeno pouze na duální protiklady, může působit i ve víceprvkových strukturách (kvaternitě či ternární syntéze). V symbolice pohádky dochází k dvojímu pre-coniunctio: mezi princeznou a čarodějnicí, dále mezi trhanem a princem, aby nakonec vyústilo v plné coniunctio královny a krále. Tomuto procesu odpovídá i symbolika hexagramu: ženský trojúhelník (princezna – čarodějnice – královna) a mužský trojúhelník (trhan – princ – král) se překrývají ve výsledném obrazci. Principem individuace je coniunctio: na straně femininní energie integrace princezny a čarodějnice, na straně maskulinní energie integrace šaška a krále, které kulminují v coniunctio mužského a ženského principu. Coniunctio lze v neuropsychologii chápat jako propojení obou hemisfér mozku. Jung považoval hieros gamos za jeden z obrazů coniunctia, nikoliv za jeho konečnou podobu. Coniunctio je širší a hlubší pojem, zahrnující

i bolestivou destrukci starého Já, smrt a znovuzrození. Kvaternitní fáze coniunctia, jako konečná fáze alchymického díla, nepředstavuje jen sjednocení dvou protikladů, ale integraci čtyř základních principů psýché: např. čtyři směry, čtyři elementy, čtyři postavy. Bývá symbolizováno obrazem svatby (hieros gamos), královským párem, osvobozenou princeznou, symbolem hermafrodita či tetramorfem.

Fáze coniunctio	Symbolický význam	Archetyp
Pre-coniunctio s osobním <i>Stínem</i>	Setkání ega s osobním <i>Stínem</i> : loupežníci, podvodníci	Laň s parožím
Coniunctio vědomí a nevědomí	Objev nevědomé schopnosti	Hermafrodit
Coniunctio <i>Anima</i> / <i>Animus</i>	Vyvažování citu a rozumu	Androgyn
Coniunctio s archetypem moudrosti	Získání vedení, setkání s mudrcem	Androgyn
Coniunctio s kolektivním <i>Stínem</i>	Setkání s kolektivním <i>Stínem</i> : drak, Černý král	Androgyn
Svatba / konečné coniunctio	Integrace ega s <i>Bytostným Já</i>	Král a královna, rubedo, mandala

Kvaternita – jeden z nejuniverzálnějších jungiánských archetypů, přítomný všude kolem nás. Symbolizuje celé spektrum, tedy celek, a tvoří základ pro jakýkoli soud o úplnosti. Abychom mohli vyslovit celostní soud, musí zahrnovat čtyři aspekty. Symbolem *Kvaternity* bývá symetrický obraz, obvykle kruhový nebo čtvercový, rozčleněný na čtyři části; nebo také náboženský kříž či v pohádkách, čtvero symbolických postav nebo pokoj se čtyřmi kouty. Čtvernost lze chápat jako dualitu duality. Například teorie čtyř základních elementů zahrnuje: oheň, vzduch, vodu a zemi. Psychické funkce rozlišujeme na: vnímání, myšlení, cítění a intuici. Měsíc má čtyři fáze: nov, první čtvrt, úplněk a poslední čtvrt. Barevný model CMYK obsahuje čtyři základní barvy: Cyan, Magenta, Yellow a Key (Black). Mariášové karty obsahují čtyři symboly dvou barev: Piky, Srdce, Trefy a Káry. Adventní věnec sestává ze čtyř svící korespondujících se čtyřmi týdny. Obraz Božství i *Bytostné Já* se často manifestují jako symbol úplnosti, celistvosti a jednoty – a tímto symbolem je *Kvaternita*, jejíž složky lze pojmenovat termíny: *Infimum malum*, *Éros*, *Logos* a *Summum Bonum*. Příklady lze nalézt i jinde. *Kvaternita* má strukturu 3+1, přičemž jedna veličina zaujímá výjimečné postavení a svou povahou se odlišuje od ostatních tří.

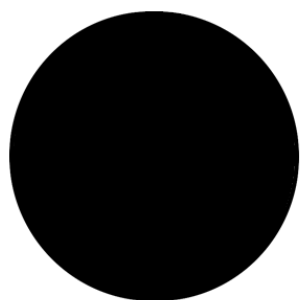
Na ikoně, jejíž základ vychází ze středověké symboliky, konkrétně z Ezechiellova proroctví a ze Zjevení Janova, vidíme tetramorf – kombinaci čtyř různých prvků v jedné jednotce. Vyobrazuje čtyři evangelisty: Matouše, Marka, Lukáše a Jana, kde tři jsou ztvárněni jako zvířata a jeden jako anděl.

Kvaternita, vyobrazena na ilustraci níže, graficky znázorňuje čtyři základní principy, čtyři mužské a čtyři ženské archetypy a další odvozené. Jsou součástmi širšího spektra psýché a v symbolické rovině se podílejí na dynamice *Bytostného Já*, které zahrnuje celý vnitřní kosmos člověka – včetně protikladů. Archetypy nejsou oddělené jednotky – překrývají se, vstupují do vztahů a často v nás působí ambivalence: spravedlnost může nést špetku pomsty, láska může skrývat manipulaci, matka se může prolnout s čarodějnici. Proč se jednotlivé archetypy překrývají – např. Zlo a *Stín*? V nevědomí jsou všechny archetypy vzájemně propojeny a nelze je od sebe oddělit. Děje se tak proto, že v této sféře jsou čas i prostor relativní veličiny. Archetyp představuje komplex vzájemně souběžných reprezentací, které jsou přístupné zároveň.

Bytostné Já – metafyzický archetyp celku psýché. Představuje ideální stav celistvosti duševní struktury, tedy cílový obraz individuace, k němuž se pouze blížíme. *Coniunctio oppositorum* označuje akt sjednocení roztržštěných, odštěpených a potlačených částí osobnosti – tedy integraci – jakousi „psychickou defragmentaci“. *Bytostné Já* je

božský obraz v lidské duši, ale nikoli Bůh sám. *Bytostné Já* je jako předobraz přítomno v jednotě, dualitě i trojnosti, které ještě neprošly procesem kvaternionálního rozlišení – ale až ve čtvernosti je vědomě integrováno.

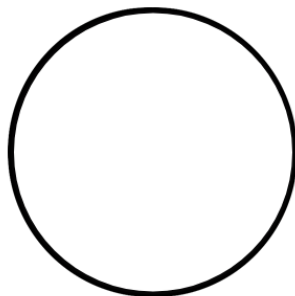
Bytostné Já jako celek, obsahující všechny integrované aspekty duše, lze definovat různými modely: unárním, duálním, tripartitním a kvaternárním. Nejdokonaleji skrze statickou čtyřčlennou strukturu, tedy čtyři čtvrtiny (*Kvaternitu*); nebo jako tři třetiny (trojjedinnost) – ačkoliv Jung byl k dynamické trojici kritický a vnímal ji jako neúplnou, neboť vyjadřuje pohyb směrem k integraci; von Franz

Stín
Infinum malum
Stařena
Čaroděj

Anima	Animus
Éros	Logos
Milenka	Matka
Milenec	Bojovník

Persona
Summum bonum
Panna
Král

Bytostné Já

často užívá duální model, kdy celek obsahuje dvě polarity, dvě poloviny celku (světlo i temnotu, vědomé i nevědomé, mužské i ženské, rozum i cit) – ačkoliv v jistém smyslu je dualita příliš úzká pro vyjádření plnosti lidské psýché a symbolizuje spíše stav před sjednocením; nebo také jako jednotu.

Jednotu lze vyjádřit jako matematický zápis: $1 = 2/2 = 3/3 = 4/4$, stejně tak různé modely – unární, duální, tripartitní, kvaternární – směřují k témuž: k celistvosti *Bytostného Já*, ale jen v *Kvaternitě* je vědomě integrováno. V unárním modelu bývá symbolem latentní přítomnosti *Bytostného Já* v nevědomé podobě: nevědomý kruh jednoty, koule, míč, prsten, zlaté vejce (rodí se z něj svět), perla (rodí se v temnotě), dítě (symbol nekonfliktní jednoty bez diferenciací) a úroboros³ (symbol preindividuovaného nevědomí).

Duální model vyjadřují obrazy: Hermafrodit (sjednocení pohlaví), androgyn (oboupohlavní bytost), laň s parožím (sjednocení ženské vnímavosti a mužské asertivity), hieros gamos (mystický svazek), hexagram (mužský a ženský trojúhelník), Jin a Jang (dvě kosmické energie) nebo Jungovo coniunctio oppositorum, sjednocení protikladů krále a královny, slunce a měsíce či sulfura a mercuria. Přičemž Hermafrodit a androgyn je chápán jako ústřední obraz *Bytostného Já* v jeho sjednocující funkci, jsou to obrazy výsledného

³ ÚROBOROS – had požírající vlastní ocas (symbol začátku i konce).

coniunctia; laň s parožím je harmonická syntéza v obraze, protože ženský symbol (laň) nese mužský atribut (paroží) a patří k méně známým obrazům sjednocení protikladů; ale oddělený král a královna, sol a luna představují spíš protiklady před sjednocením – potenciál pre-coniunctia, materiál k integraci a tedy předstupeň cesty.

Příkladem tripartitního modelu mohou být tři pohádkoví hrdinové, tělo–duše–duch, alchymistická tria prima (síra, rtuť, sůl) nebo tři fáze v iniciačním příběhu.

Čtyřčlenný model symbolizuje *Kvaternita*, např. čtyři světové strany, čtyři psychické funkce, čtyři živly, čtyři principy. *Kvaternita* je symbolika vyspělejší fáze vědomí a Jung ji pokládal za nejúplnější obraz vnitřního celku a sjednocení protikladů. *Kvaternita* není samotným *Bytostným Já*, ale *Bytostné Já* bývá ve snech zjevováno vědomí právě skrze *Kvaternitu* (kříž, čtverec, čtyři části města, čtyři fáze měsíce) nebo mandalu (kruh, rozeta, vitráž, rotující obraz, chrám se čtyřmi branami, kosmogram, galaxie). *Kvaternita* je strukturální aspekt *Bytostného Já*, čtyřbodový rámec, který umožňuje konjunkci protikladů, kdežto mandala je dynamicky živý obraz celistvosti se středem, kruhovým pohybem a kvaternární strukturou, která byla sjednocena a překonána.

Bytostné Já se v symbolickém jazyce zjevuje jako kříž, čtverec, mandala, čtyři evangelisté, čtyři živly, *Božské dítě*, Král a královna atd.

Značí takový stav vnitřního uspořádání protikladných sil, kdy člověk nalezne střed. Pohádka zachycuje symbolický vývoj *Bytostného Já* od úroborické nevědomé formy unárního modelu, přes částečně vědomou formu v duálním či tripartitním modelu až po plně vědomou formu v *Kvaternitě*. Symbol *Bytostného Já* je vskutku paradoxní: je středem (osou), celkem (mandalou) a zároveň i cestou k němu (dynamikou).

Bytostné Já je celek toho, co je v nás integrováno – vše vědomé i nevědomé, krásné i temné, dříve rozštěpené i sjednocené. Zahrnuje širší úplnost osobnosti, včetně *Stínu*, který je však konfrontován, přijat, pochopen a přetaven, zatímco *Stín*, který je projekčně vytěšňován – zůstává neintegrováným komplexem v osobním nebo kolektivním nevědomí a do *Bytostného Já* nepatří. Ano, *Bytostné Já* zahrnuje i temné a nevědomé síly, ale jen tehdy, jsou-li integrovány – je-li s nimi veden dialog. To, co bylo integrováno, už není disociované, už to není slepý komplex, který člověka posedá. Takže proces integrace *Stínu* není nikdy ukončen – každý růst rozšiřuje *Stín*, ponořením se do temnoty se odhaluje ještě větší temnota. Postupující život přinutí člověka k rozšíření vědomí, a to skrze konfrontaci s temnými stránkami: např. se schopností ubližovat, s popudy k výtržnostem, také skrze psychopatologické projevy jako jsou deprese, psychóza, úzkosti (tedy průniky archetypálního nevědomí, které přesahuje ego), skrze další nemoci, které jsou výrazy hlubších

konfliktů a skrze transcendentní i destruktivní archetypy, které představují poselství nevědomí.

Naše individuální lidské já (ego) je jen fragmentem z *Bytostného Já* – podobá se pouhému zrníčku písku na mořské pláži. Ego je to, co si myslím, že jsem, kdežto *Bytostné Já* představuje větší nadřazený celek, který spojuje vědomé i nevědomé složky – osobní nevědomí, kolektivní nevědomí, transcendentní prvky. Ego se rodí z *Bytostného Já*, ale často žije odděleně ve své vlastní bublině, aby se v procesu individuace přiblížilo k *Bytostnému Já* skrze naslouchání hlasům nevědomí – snům, symptomům, synchronicitám. Ego je iluze oddělenosti, která způsobuje utrpení, připoutání, pýchu. Duchovní cesta směřuje k překročení ega, k sjednocení s Bytím, k soucitu, ke službě druhým, aby ego už nebylo pánem, ale služebníkem Ducha. Buddha či Kristus měl ego, ale nebyl jím ovládán – jeho vědomí sídlilo výš: v duši, v *Bytostném Já*, v Bohu. *Bytostné Já* představuje potenciál plnosti, ke které směřujeme, ale nikdy jej zcela nevlastníme ani jej nelze plně definovat – plně integrovaný člověk zůstává spíše ideálem.

Uvedu následující obraz jako příklad. Zrale zpracovaný archetyp (např. *Milovník*, *Král*) reprezentuje fragment *Bytostného Já* – živý most mezi egem a tímto ústředním centrem psýché. *Bytostné Já* je jako orchestr, který obsahuje všechny nástroje (archetypy), kde zrale integrovaný archetyp je hudebník, který se naučil ladit v harmonii s ostatními a vnímat melodii celku, zatímco nezpracované části a

dezintegrované archetypy hrají falešně, nekoordinovaně, mimo rytmus nebo vůbec ne (pak je výsledkem vnitřní chaos, neurotický nebo destruktivní životní styl). Pokud orchestr vůbec nemá dirigenta – vědomí napojené na centrum – nastává psychologická anarchie, místo individuace dezorientace, někdy i psychospirituální krize. Cílem je, aby se ego naučilo vnímat melodii celku, ne aby samo dirigovalo. *Bytostné Já* je zároveň tím dirigentem i celým smyslem hudby – centrum i celek, jak vnější forma, tak vnitřní vedení, je jak bodem středu, tak celým kruhem mandaly.

Nevědomým projekčním obrazem *Bytostného Já* je např. totemismus: když indiáni tančí kolem totemu – axis mundi (vertikální osy světa), vytvářejí živou mandalu, v níž se obnovuje rovnováha mezi rovinami bytí, přitom totemová zvířata představují coniunctio s archetypální silou nevědomí. Toto je nevědomá projekce *Bytostného Já* do viditelného symbolu, kdežto Jungova mandala je vědomá integrace *Bytostného Já*. Nevědomá jednota (úroboros) a vědomá jednota (coniunctio) se podobají, ale liší se kvalitou vědomí. Konkrétním příkladem zásadního kroku v individuaci a cesty ke sjednocení ega s *Bytostným Já* je Červená kniha, která představuje jeden z nejintenzivnějších Jungových ponorů do nevědomí. Kniha nastiňuje, co to znamená být celistvý, ne jen dobrý nebo normální. Jako návrat k *Bytostnému Já* lze chápat i dílo Labyrint světa a ráj srdce J. A. Komenského, kde hrdina prochází světem, který je plný

přetvářky, klamu, marnosti (obraz *Stínu* kultury i osobnosti), ale jakmile poutník prohlédne iluze (společenské role, moc, vědění, pýchu), dostává se do fáze krize ega, kdy se staré hodnoty rozpadají, a Kristus v závěrečné části je symbolem *Bytostného Já*.

Mysterium coniunctionis – na božské úrovni symbolická svatba (hieros gamos) protikladů: např. ducha a duše, nebe a země v transcendentní jednotě. Závěrečný akt završující alchymické dílo (opus magnum), kdy člověk prožívá *Bytostné Já* a Božství sestupuje do duše – do „sklenice“ *Bytostného Já* – protiklady se spojují a vzniká nová Jednota. Je to symbolické ztotožnění s Bohem (imago Dei), přičemž člověk se nestává Bohem, nýbrž prožívá Jednotu – jak ji popisují mystici. Je to úkol hodný Krista (mysterium coniunctionis je v něm od početí), Buddhy (dosáhl osvícení) nebo mystiků (Rúmí, Mistr Eckhart) a přesahuje běžné lidské možnosti za života. Ale individuální proces může pokračovat i po smrti, jak naznačuje Jung v Sermones: duše buď splyne s Bohem, nebo zůstane v odloučení ve stavu trvalé fragmentace, pokud odmítla konfrontaci se *Stínem*, nikdy nezačala cestu integrace, a uvízla uzavřená v iluzorním egu. *Bytostné Já* lze chápat jako „chrám“ a mysterium coniunctionis jako svatbu s Bohem. V analogii je *Bytostné Já* „sklenice“ a Bůh je „voda“, která do ní vstupuje – čím je sklenice větší, čistší a celistvější, tím více milosti a numinózního prožitku, ale je-li malá, fragmentovaná a kalná, není schopna zážitek udržet ani integrovat (může vést ke stavu inflace,

psychózy či iluzorního božství). Coniunctio oppositorum integruje fragmenty *Bytostného Já*, kdežto mysterium coniunctionis sjednocuje člověka s Bohem. Zatímco *Bytostné Já* je psychologický cíl individuace, mysterium coniunctionis je duchovním vrcholem.

Mandala – obraz harmonicky uspořádané psychické celistvosti. Symbolizuje jednotu a *Bytostné Já*. Mandala představuje vědomě uspořádanou celistvost, která vzniká syntézou protikladů v procesu individuace. Mívá kvaternární strukturu, střed a obvod kruhu. V alchymii odpovídá lapis philosophorum, v křesťanské tradici symbolu Božského dítěte či Nového Jeruzaléma. Objevuje se spontánně ve snech i vizích. Jako archetyp celistvosti se objevuje napříč kulturami a duchovními systémy: ať už jde o alchymistický obraz sjednocení protikladů, křesťanské vyobrazení čtyř evangelistů kolem Krista, rozetová okna gotických chrámů, tradiční města jako vyobrazení kosmu nebo spodní sefirotickou kvadraturu v židovském stromu života – ve všech případech se jedná o obraz celku, v němž části rotují kolem vědomého středu. Mandala není omezena kulturně – představuje symbol živé duše, která si uvědomuje vlastní strukturu i přesah. Galaxii lze chápat jako makrokosmickou mandalu – má střed (jádro), strukturované uspořádání a kruhový pohyb, což odpovídá archetypální představě mandaly jako obrazu kosmického řádu.

Nevědomí – obsahuje archetypální obsahy, síly a potenciály, ale také neintegrované pudové a chaotické síly destruktivní povahy (např.

chaos, archetyp *Stínu* či *Velké matky*). Nevědomí není Bůh ani božský celek – tím by bylo až vědomé sjednocení nevědomí a vědomí v *coniunctio oppositorum*. Je to spíše ambivalentní pole možností – prapůvodní hlubina, z níž může povstat jak tvorba, tak destrukce. Malé dítě je do značné míry ponořeno v nevědomí a individuace je právě cesta vedoucí k vědomému rozlišení a zodpovědnosti. Dítě sice nese potenciál celistvosti, ale není ještě hotovým duchovním ideálem – ten vzniká až integrací protikladů během zrání a sebepoznání. V analytické psychologii má nevědomí tvůrčí, kompenzační i korektivní funkci – doplňuje jednostrannost vědomí a nabízí symbolické obrazy potřebné k růstu psýché. Práce s nevědomím však vyžaduje určitou vyzrálost ega, aby nedošlo k inflaci nebo zaplavení. Cílem není zůstat v nevědomí, ale vstoupit s ním do vztahu, vést s ním vnitřní dialog a postupně integrovat jeho obsahy – právě tím vzniká *Bytostné Já* jako střed vědomí a nevědomí. Neumann popisuje, jak se psychika vyvíjí od primárně nevědomé struktury (předvědomí, archetypy) k individuovanému vědomí. Primitivní vědomí archaického člověka či tradičních kmenových kultur (např. šamanistických) žije ve stavu, který Jung popisuje jako „*participation mystique*“ – nevědomé splynutí s okolním světem, kdy vše má duši: stromy, zvířata, kameny i řeka (tzv. animismus). Nevědomí je u nich přítomné v každodenním životě – skrze rituály, mýty, sny, šamanské cesty – ale není reflektováno jako něco odlišného, s čím je třeba navázat vědomý vztah. Žijí v úroborické jednotě – ve stavu

nerozlišené jednoty, kde vědomí a nevědomí nejsou ještě oddělena. V pohádkách, mýtech i psychologii často symbolizuje moře, písek či les nepoznané hlubiny nevědomí – zdroj života i chaosu. Černá díra může být symbolicky nahlížena jako mocný archetypální obraz pohlcujícího nevědomí – fenomén současně ničivý i stvořitelský, neboť v sobě obsahuje potenciál hlubinné transformace. V tomto smyslu připomíná úrobor – prastarý symbol, který zároveň pohlcuje i znovu rodí.

Vědomí – je světlo, které rozlišuje, orientuje se, poznává a reflektuje a je schopno navázat vztah s nevědomím. V psychologii C. G. Junga představuje funkční centrum ega, které umožňuje uchopení reality a symbolického obsahu. Vědomí bez kontaktu s nevědomím bývá inflované (přesvědčeno o své všemocnosti), racionalizující (vše vysvětluje rozumově a potlačuje citění a intuici) nebo sterilizované (ztrácí vitalitu a duchovní hloubku). Naopak vědomí, které se vědomě vztahuje k nevědomí, vede k procesu individuace, tj. k postupnému sjednocování a integraci osobnosti. V alchymickém výkladu odpovídá vědomí světlu albeda, zatímco nevědomí odpovídá fázi nigredo. Jejich spojení umožňuje transformaci.

Symboly – vedle archetypů se v pohádkách vyskytují také symboly. Symbol např. čísla tři vede na archetyp trojnosti, jenž ukazuje na střední cestu, symbol čísla čtyři vede na archetyp čtvernosti, známý jako *Kvaternita*. Jungovská psychologie nepracuje s jednoznačnými

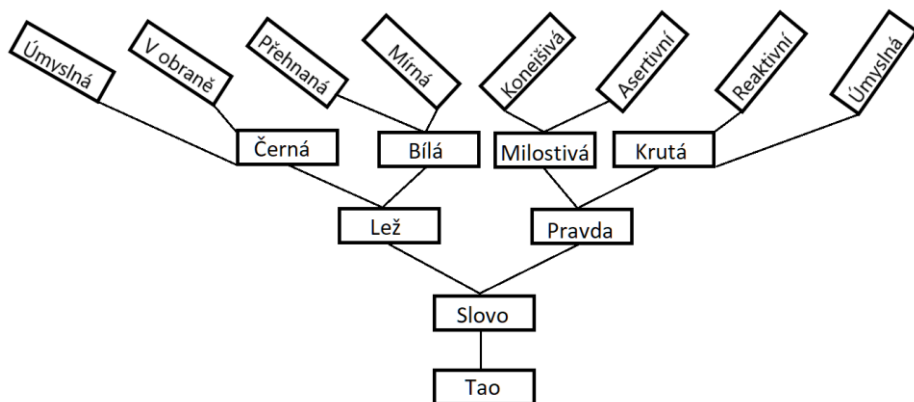
významy – většina symbolů je víceznačných a ambivalentních. Tím, že symbol není statický, může „růst“ spolu s duší člověka a měnit se dle fáze individuace – zobrazuje vývojový proces. Jeden a tentýž symbol může ukazovat počáteční latentní stav i zralý stav po transformaci. Například: Dítě jako počátek, čistota, nevědomí, ale i *Božské dítě* jako znovuzrození, moudrost, vědomá celistvost; perla jako skrytý poklad uvnitř duše, ale i perla darovaná/objevená jako zralé *Bytostné Já*; had jako nebezpečný instinkt, ale i úroboros jako symbol transformace a léčivé síly.

Symbol	Význam	Fáze	Integrace	Model
Úroboros	Nevědomá jednota, nekonečný cyklus	Počáteční stav psyché	Neintegrované, ještě nerozlišeno	Unární
Biologické dítě	Nevědomá jednota	Počáteční stav psyché	Neintegrované, ještě nerozlišeno	Unární
Sol a Luna	Polarita dobra a zla	Pre-individuační fáze přípravy před syntézou	Ne, vytyčují polaritu	Duální

TAJEMSTVÍ A VÝKLAD POHÁDEK

Laň s paroží	První syntéza dvou pólů	Pre-coniunctio, symbolická integrace polarit	Částečná integrace polarit jako „třetí řešení“	Duální
Hermafrodit	Pokročilejší syntéza opačných principů	Coniunctio oppositorum	Částečně integrováno	Duální
Androgyn	<i>Bytostné Já, znovuzrození, Kvaternita</i>	Stav po coniunctio oppositorum	Ano, plná integrace	Kvaternární
Božské/Zlaté dítě	Symbol <i>Bytostného Já</i>	Archetypický vrchol, počáteční potenciál i stav po integraci	Ano, plná integrace	Kvaternární
Mandala	Obraz psychické celistvosti	Vrchol individuace	Ano, završení integrace	Kvaternární

Strom života – univerzální symbol, který se v různých obměnách objevuje v kulturách u všech národů napříč světem a historickými epochami: např. Alchymistický, Keltský, Křesťanský, Čínský, Buddhistický, Slovanský, Mezopotámský nebo Mayský koncept stromu života. Zmiňme i strom poznání Dobra a Zla, který vede na příběh Adama a Evy v rajské zahradě. Severský Yggdrasil symbolizuje kosmický strom, buddhistický fíkovník Bódhi je strom osvícení a v pohádkách se vyskytuje zlatý strom, strom přání či strom s jablky v zahradě Hesperidek. Symbol stromu života je ztělesněn také v podobě vánočního stromečku, který se před Štědrým dnem zdobí a umísťuje do obydlí, a který se stal globálním fenoménem. Strom vyrůstá ze země a směřuje k nebi, jeho větve se šíří vzhůru, jeho kořeny dolů – spojuje svět nahoře (vědomí, duch, nebe) se světem dole (nevědomí, instinkt, země). Je tedy vertikální osou světa – axis mundi, spojnicí mezi sférami, živoucím středem světa. V tomto smyslu je strom silným symbolem *Bytostného Já*, protože: je středem, je živoucí jednotou protikladů a je procesem individuace. Symbol stromu je androgynní – jako každý symbol Self zahrnuje obě polarity. Obrázek stromové struktury níže lze využít k dělení výroku na pravdu či lež, kde pravda i lež obsahují dobro i zlo – každý archetyp je ambivalentní. Každá myšlenka, jež se zrodí ve vědomí, je relativní, z důvodu opačného, komplementárního stanoviska nevědomí.

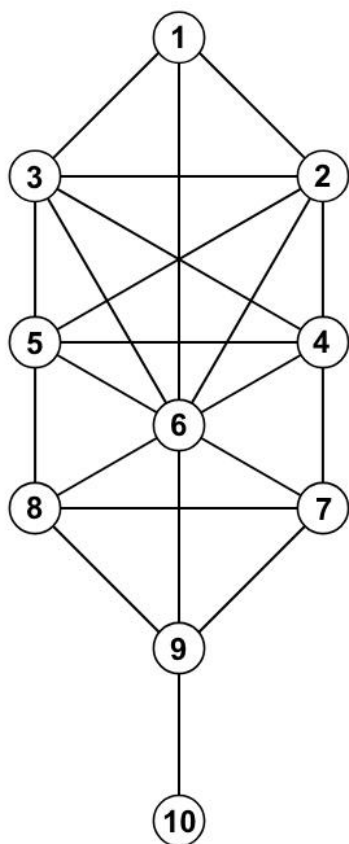
Sefirotický strom života (Ilán) – kabalistický obrazec, písemně zaznamenan v židovské esotericko-mystické tradici, je považován za mapu vesmíru, psychiky, pořadí stvoření a duchovní cestu člověka od materiálního světa k transcendentní jednotě s Bohem. Kabala, soubor židovských mystických praktik, meditací a výkladů, sice vyrůstá z judaismu, ale její duchovní DNA je starší a kosmopolitnější – lze vystopovat podobnosti se starověkými duchovními systémy Babylonu, Persie, Egypta či helénistického světa. Gershom Scholem a Moshe Idel, dvě nejzásadnější autority v oblasti studia kabaly, dokazují, že kabala není ezoterická kuriozita, ale plnohodnotná duchovní filozofie s hlubokými kořeny v dějinách náboženské zkušenosti lidstva.

V hebrejštině jsou sefiroty označovány jako emanace, tedy stupně Stvořitele. Slovo sefira znamená sféru (oblast), nádobu, kruh či „počítat“. Deset sefir tvoří symbolický obraz nebeského člověka, zvaného Věčný Adam, představujícího Božskou podstatu. Tyto sefiroty jsou uspořádány hierarchicky a propojeny 22 cestami, odpovídajícími počtu písmen hebrejské abecedy. Podle Knihy stvoření (Sefer Jecira) představují sefiroty deset základních uzlů, jež tvoří živoucí podstatu všeho existujícího – zvířat, věcí, člověka i celého vesmíru. Slouží jako prostředek k popisu naší životní cesty k Bohu.

Rozdělení na dolní část a horní pentagram odpovídá rozvržení duchovních úrovní: dolní labyrint světa symbolizuje pozemskou realitu, zatímco horní pentagram ráj transcendentní božské přítomnosti. Dolní sefiroty symbolizují ukotvení v hmotném světě a vztahují se k člověku, jeho individuálnímu vědomí a jeho propojení se stvořením. Zatímco sefiroty horní poloviny odpovídají vyšším božským principům a v jistém smyslu se tato úroveň může považovat za nebe nebo božskou realitu, která přesahuje materiální svět – tato úroveň je již mimo běžnou lidskou zkušenost a označuje stav osvětlení nebo sjednocení s Bohem. Klasické pohádky s filozofickým přesahem často ve skrytém podobenství zobrazují dolní část, zejména *Kvaternitu*, jako duchovní cestu k Bohu, která představuje proces individuace.

Ilán cesta i cíl: je obrazem *Bytostného Já* i paralelou cesty individuace, kde adept stoupá od Malchut (hmoty) až po Keter (korunu = Boha).

Jména sefir jsou následující:⁴

1. KETER (Koruna) – první sefira; Boží vůle; samotný stvořitel, nejjemnější energie; nejvyšší sefira, za níž se prostírá nekonečno.

2. CHOCHMA (Moudrost) – druhá sefira; Aktivní moudrost nebo teoretický rozum, počátek stvoření, impuls, myšlenka, tvořivost.

3. BINA (Rozum) – třetí sefira; Pasivní intelekt neboli praktický rozum; ženský princip, též nazývána matkou; porozumění, forma.

4. CHESED (Milosrdenství) – čtvrtá sefira; Láska a Velikost, velkorysé jednání, schopnost vytvářet formu a materiální svět.

⁴ Tento výklad Stromu života vychází z psychologicko-symbolického čtení.

5. GEBURA (Přísnost) – pátá sefira; Spravedlnost, Síla, přísný soud; z živlů je přiřazen oheň; boj, překážky, zkoušky a reakce.

6. TIFERET (Krása) – šestá sefira; syn nebo ženich; harmonie, centrum, klíč, srdce stromu; syntéza mezi Chesed a Gebura; po Tiferet se polarita „obrací“.

7. NECACH (Vítězství) – sedmá sefira; Triumfující pevnost, Boží trpělivost, věčnost, vítězství, spojováno s Mojžíšem; aktivita.

8. HOD (Sláva) – osmá sefira; Skvělost, Boží sláva; jméno přiřazené je Bůh zástupců; pasivita.

9. JESOD (Základ) – devátá sefira; principy; jméno přiřazené je Živý Bůh, spojováno s Josefem; duše, ego, podvědomí.

10. MALCHUT (Království) – nejnižší sefira; vláda; dcera nebo nevěsta; spojováno s Davidem; hrubá hmota, hmotné tělo, svět.

Neti–neti – v překladu toto spojení doslova znamená „ani toto, ani tamto“ a jedná se o metodu používanou v hinduistické filosofii, zejména v ádvaitě védántě, jako cestu k poznání nejvyšší pravdy (Brahmanu). Bývá označováno jako „třetí cesta“ v tom smyslu, že neřeší pravdu dualisticky (ano/ne), ale transcendentním způsobem. V tomto duchu se filozofie neti–neti přibližuje buddhistickému učení o střední cestě (mezi požitkářstvím a askezí), Jungově vizi hledání

třetího bodu, alchymistickému *coniunctio oppositorum* a integraci protikladných aspektů lidské psýché do vyšší jednoty.

Sin eater (požírač hříchů) – v různých kulturách existovala tradice rituálního přenášení hříchů, karmy, nemoci či negativních energií na zvířata, předměty a osoby, kteří na sebe jako obětní beránci vzali cizí viny, aby očistili ostatní. Příkladem je obětní beránek v historické židovské tradici Jom kipur; figuríny a rituální obětiny zvané *gtor* ma nebo zvířata v tibetském buddhismu; zvíře nebo předmět v šamanismu severoamerických indiánů nebo *sin eaters* ve velšské tradici. Ve Walesu byl *sin eater* opovrhovanou osobou, která symbolicky „požrala“ hříchy zemřelého tím, že snědla chléb a vypila víno položené na jeho tělo. I dnešní oběť – nejen ta církevní, ale i oběť šikany – se stává obětním beránkem, *sin eaterem*, požíračem hříchů, který transformuje (vědomě či nevědomě) destruktivní obsah.

Symbolický systém barev – bílá barva, např. v podobě bílého koně či bílého králíčka, symbolizuje: čistotu, světlo vědomí, nové začátky; v některých výkladech i *SuperEgo*; ale i negativní aspekty: sterilitu, prázdnotu, přílišnou racionalitu nebo falešnou spiritualitu (např. „andělskou“ pózu). Černá barva, např. ve formě Černého rytíře, černokněžníka, Černé princezny či čarodějnice Černavy, symbolizuje negativní aspekty: temnotu, zmar, destrukci, *Stín*, potlačené pudy, nevědomé zlo; ale rovněž i cosi dobrého: hloubku, tajemství, potenciál nevědomého, začátek transformace (*nigredo*). Tam, kde

černobílý model selhává, protože uvízne v konfliktním napětí dvou pólů, přináší barevnost osvobození: namísto volby mezi světlem a tmou, dobrem a zlem, přináší barvy možnost komplexního zobrazení mnohotvárné reality psýché. Barevnost v symbolickém jazyce představuje nejen integraci, syntézu protikladů, ale také dynamickou živost duše, její schopnost tvořit, proměňovat se a růst. V alchymii, kterou Jung používal jako analogii procesu individuace, je barevná proměna duše jedním z klíčových procesů a souvisí s dosažením rubeda (nigredo – albedo – rubedo) – konečné fáze Velkého díla (Opus Magnum). Při alchymistickém procesu coniunctio oppositorum vzniká nový princip (tertium non datur), nikoliv jen mechanické spojení dvou složek. V pohádkách, snech a alchymii bývá barevnost symbolem dosažení celistvosti, *Bytostného Já*, kde se duše stává „živou barvou“: zlaté vlasy (symbol zlaté střední cesty), pestrobarevný pták ohnivák (rubedo), zlatý strom se stříbrnými listy a rudým ovocem (symbol zralosti), duhový most, drahokamy ve skále nebo šat se zlatem, stříbrem a drahokamy (symbol plnosti vnitřní bohatosti). Pohádkový hrdina často projde cestou od černého zoufalství (nigredo), přes očistění (albedo) až k barevnému rozkvětu (rubedo), který znamená nejen jeho vítězství nad vnějším zlem, ale především integraci a uzdravení vlastní duše. Není náhodou, že hrdina se vydává do světa hledat lék pro otce, ať už v podobě vody živé, elixíru mládí, zlatého jablka či ptáka ohniváka (rubedo, zlato, elixír).

Hexagram (hvězda Davidova) – geometrický šestiúhleník, představující řád, složený ze dvou vzájemně propojených trojúhelníků vyššího a nižšího světa. Trojúhelník s vrcholem směřujícím vzhůru bývá tradičně spojován s ohněm a mužskou energií, trojúhelník obrácený pak s vodou a ženskou energií. Jejich základny symbolizují vzduch a zemi.

Anáhata (anaháta) – sanskrtský název pro čtvrtou čakru, známou jako srdeční čakra. Nachází se přibližně ve středu hrudníku. V systému indické tantry a jógy představuje energetické centrum spojené s láskou, soucitem, rovnováhou a mezilidskými vztahy. V symbolickém pojetí představuje místo, kde se setkává dolní trojice pozemských (instinktivních) čaker s horními duchovními, a tvoří tak most mezi tělem (Zemí) a duchem (nebem).

Oculus Dei (oko Boží) – obdoba známého motivu All-Seeing Eye – tedy oka prozřetelnosti či vševidoucího Boha. Tento prastarý emblém bývá zobrazován jako oko umístěné uvnitř trojúhelníku, často obklopené paprsky světla či zářením (tzv. luminózní delta) nebo kvaternitou postav. V hermetické tradici bývá spojováno se zřením pravdy či přítomností vyššího řádu. V psychologické interpretaci symbolizuje vědomou integraci, morální dohled a transcendentní bdělost (v souvislosti s coniunctio oppositorum i individuací).

Fatalismus – přesvědčení, že vše, co se v životě odehrává, je předem určeno osudem či nevyhnutelnými přírodními a nadpřirozenými zákony, a že jedinec má jen velmi malý nebo žádný vliv na průběh událostí. Fatalismus vychází z představy, že události i rozhodnutí jsou pevně dány a lidská vůle je nemůže změnit, ať už se snaží jakkoli. V pohádkách se fatalismus symbolicky zobrazuje skrze motiv neodvratného osudu (nápis na kameni, věštba, proroctví), které staví hrdinu před nutnost volby – zda jej pasivně přijmout, nebo se s ním vědomě utkat a přetvořit jej v individuaci.

1.

JAK GRINCH UKRADL VÁNOCE

Analýzu započneme moderním Vánočním příběhem, jenž na mne dýchá kouzelnou zimní atmosférou. Fantastická postava – zelený tvor Grinch s duší zraněného dítěte – se stává naším průvodcem na cestě hlubší proměny, do světa pohádky, archetypů i symbolů. Proces individuace se odehrává v kulisách německo–americké hudební komedie, která byla zfilmována na motivy kreslené veršované knihy „Jak Grinch ukradl Vánoce!“ od amerického spisovatele a karikaturisty Theodora Seusse Geisela, který psal pod pseudonymem Dr. Seuss.

Grinch přišel na svět stejným způsobem, jako všichni ostatní obyvatelé městečka Kdosice. Jedné mrazivé noci přistál v létajícím „parapleštníčku“ na prahu domu dvou laskavých sester: Růži a Kláry. Zde v rodině chybí maskulinní princip – vzor mužství pro Grinche, zatímco role matky je zdvojena. Obě sestry ho přijaly s láskou, přestože už od první chvíle tušily, že se od ostatních kdosických mrňat

liší – má zvláštní libůstky. Již ve věku osmi let mu začaly růst vousy a chlupy po celém těle – navíc zelené! Tato odlišnost vedla u jeho vrstevníků k neustálému posměchu, ústrkům na každém kroku, kde se ukřivděný Grinch objevil, a nakonec i k jeho vyčlenění ze společnosti.

V kontextu sociálního vyloučení pohádka pojednává o kolektivním *Stínu*. Grinch čelí nejen individuálnímu *Stínu* v podobě vlastních stínových charakteristik, ale i kolektivnímu *Stínu* – to je např. *Stín* celého společenství, národa, kultury, někdy i celé epochy, např. *Stín* patriarchátu, totality, kolonialismu, války. Skupinovým projevem je např. šikana, nenávistné kampaně či „krakalice“ – chaos, který je nerozdělený a neintegrováný, nemá vědomou strukturu ani řád, kde jednotlivci jednají jako „chapadla“ neuvědoměle, bez reflexe. Tato temnota představuje archetypální démonické síly, které v pohádkách často vystupují jako drak, démon, čaroděj či nadpřirozená temná bytost.

Kdosice symbolizují temnou stránku kolektivní psyché. Zobrazují stínovou krajinu – vesnici, která bývá v pohádkách i v sociologii symbolem kolektivního nevědomí, a proto je zde individuace těžší (ale o to zásadnější) než ve městě. Termín „maloměšťáctví“ se chápe jako obranný mechanismus – projev kolektivní *Persony* a neintegrovaného *Stínu*. Zde všichni předstírají radost, slaví se podle pravidel a kdo je „jiný“, je vyloučen – jako „nepohodlný“ Grinch.

Kolektivní *Stín* se tu projevuje jako nadutost, pokrytectví, úzkoprsost, tlak na konformitu, rigidní lpění na konvencích, komercialismus, nedostatek otevřenosti a nevědomí kolektivu, což omezuje Kdovíky v jejich svobodě, prožívání života a individuaci.

Skupina sociálně adaptovaných Kdovíků nevědomě polarizuje společnost, když promítá své vytěsněné, potlačené nebo nepřiznané vlastnosti (strach, závist, hněv, slabost) do postavy Grinche. Ten se stává nositelem negativity a obětním beránkem – podobně jako ukřižovaný Kristus. Grinche – cíl šikany, lze přirovnat k „sin eaterovi“⁵, který transformuje, vědomě či nevědomě, destruktivní obsah. Zelený tvor na sebe vzal vinu Kdovíků, očistil je – ale sám se stal nečistou, vydělenou a opovrhovanou bytostí. Grinch se stává zosobněním všeho, co kolektivní vědomí Kdovíků odmítá integrovat do „jáství“. Přijal určitou část temnoty, a tím, že ji vědomě nesl, napomáhal osvobození světla z temného světa hmoty.

Nevědomí Kdovíci si ani neuvědomují svou duchovní pýchu ve smyslu „my jsme ti správní“. Jejich pýcha se projevuje absencí otevřenosti vůči jinakosti, tendencí k „normalizaci“, potlačením individuace Grinche a zároveň projekcí *Stínu*. To jsou známky zastaveného vývoje, stagnace a rigidity. Vědomý člověk, který se

⁵ V různých kulturách existovala tradice sin eatera – požírače hříchů (viz metodologický rámec).

vyvíjí, dokáže připustit, že existuje více cest – i těch, které se liší od jeho vlastní. Archetyp Krista, který přijímá i „hříšníky“, je obrazem integrovaného jedince vůči kolektivu – někoho, kdo se nebojí vlastního *Stínu* a dokáže nést i temnotu druhých, aniž by ztratil vlastní důstojnost. Ve skupinách dochází k regresi vědomí, jednání ovládanému více nevědomými impulzy než racionálním myšlením, ztrátě odpovědnosti a nevědomé kolektivní dynamice.

Skupinová zkušenost probíhá na nižší úrovni vědomí než zkušenost jednotlivce. Psychologie davu nevyhnutelně klesá na úroveň psychologie lůzy⁶.

Stalo se to tak: v období před Vánoci zažil tehdy malý Grinch jako žák ve škole nemilou příhodu, která jej navždy poznamenala. Pro milovanou Marthu vyrobil dárek, avšak celá třída v čele s budoucím starostníkem se mu vysmála. Na tomto příkladu lze rozeznat, že šikana bývá oportunistická: starostník neútočí na privilegované, adaptované a skupinou chráněné, ale na osamocené, přehlížené či méně potřebné – nikoli pro jejich charakterové vlastnosti, ale kvůli jejich sociální pozici či zranitelnosti. Nečinně přihlížející Kdovíci nesou tichou

⁶ JUNG, C. G.: Archetypy a kolektivní nevědomí (9. svazek, §225)

spoluúčast na něčem, co je neetické, neboť svou pasivitou přispívají k dynamice kolektivu vedoucí k polarizaci dobra a zla: „my vs. on“ – „stádo vs. slabý“ – „predátor vs. oběť“. Ego rozděluje společnost, zatímco duše hledá spojení. Ego si vybírá to dobré a odděluje to zlé, duše potřebuje k životu obojí, neboť vše, co Bůh stvořil, je dobré (i to zlé je na něco dobré). Kde chybí etika, přichází ke slovu zákon a moc – zákon silnějšího na straně starostníka.

Tyto zkušenosti Grinche nutí vědomě se oddělit od kolektivu, přestat hledat uznání u těch, kdo jej ponižují, a jít vlastní cestou. To je zásadní fáze individuace – odklon od kolektivní *Persony* a nalezení autentického Já. I v reálném světě se vnímavé psyché před společností stahují do sebe, aby vůbec přežily, neboť bývají odmítány. Grinch si uchoval vlastní tvář, čisté svědomí i upřímnost srdce – třebaže v ústraní nehostinné jeskyně. Naproti tomu starostník, ač ve vysoké funkci, ztratil kontakt se svědomím. Kdovíci svou loajalitou neprospívají nikomu: ani Grinchovi, ani sobě, ani starostníkovi, kterému prokazují medvědí službu. Starostník není konfrontován se svými skutky – stagnuje, a tak kolektivní *Stín* dál bují.